

СПОЉНО-ТРГОВИНСКА РАЗМЕНА ПОЉОПРИВРЕДНО-ПРЕХРАМБЕНИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ УНУТАР ЦЕФТА СПОРАЗУМА¹

Борис Кузман² Един Рамић³, Веселин Дицков⁴

Резиме

Спољно-трговинска размена пољопривредно-прехранбених производа и либерализација трговине поред предности испољава и низ отежавајућих околности и ризика. За произвођаче хране у Србији процес либерализације трговине представља оштру конкуренцију. То подразумева неопходност подизања технолошког нивоа производње, продуктивности, ефикасности и примене маркетинг менаџмента. Већа конкуренција на домаћем тржишту треба да допринесе повећању квалитета и понуде робе. Реално је очекивати и пад цена производа, што у перспективи може представљати проблем домаћим произвођачима и смањење њиховог дохотка. Међутим, овај процес потрошачима пружа могућност ширег избора производа разноврснијом понудом јефтиније робе.

Предмет истраживања овог рада јесте спољно-трговинска размена пољопривредно-прехранбених производа Србије са Републиком Босном и Херцеговином унутар ЦЕФТЕ, у складу са споразумом о слободној трговини. Овај споразум доприноси да Западни Балкан постане економски интегрисано подручје, које представља препознатљиву дестинацију за страна улагања.

Циљ истраживања јесте сагледавање могућности унапређења и проширења спољно-трговинске размене пољопривредно-прехранбених производа Републике Србије и Републике Босне и Херцеговине.

У погледу метода рада и извора података, у раду су коришћене стандардне математичко-статистичке методе. Такође, коришћена је анализа садржаја усвојених релевантних докумената и резултати досадашњих истраживања. Као извори података коришћена је званична статистика спољне трговине, материјали Министарства пољопривреде, привредних комора и други релевантни извори. Истраживањем је обухваћен период 2000-2008. године.

Кључне речи: ЦЕФТА, храна, Србија, трговина, конкуренција

Увод

¹ Раd је деo истраживања на пројекту 149007 Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије под називом „Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључења Републике Србије у Европску унију“.

² Мр Борис Кузман, Директор плана и анализе, Депал Љубљана, 21000 Нови Сад, Јована Цвијића 50, тел: +381 (063)59-129, e-mail: kuzmanboris@yahoo.com

³ Мр Един Рамић, Вијеће народа РС, 78000 Бања Лука, Босна и Херцеговина, тел. +387 (035) 741 070, e-mail: edo.ramic@gmail.com

⁴ Др Веселин Дицков, Универзитет за међународни менаџмент, Еуропски Универзитет. Цариградска 32, 11000 Београд, Република Србија, тел. +381(11)322 88 21, e-mail: dickov@hotmail.com

Република Босна и Херцеговина је један од најбитнијих спољно-трговинских партнера Републике Србије. Босна и Херцеговина се налази у југоисточној Европи, на додиру средишњег динарског простора са Панонском низијом и прелазом ка средоземним подручјима на југу. Република Босна и Херцеговина има 10,5 км широк прилаз Јадранском мору код Неума (са обалом дужине 21,2 км). Углавном је планинска земља, а равничарски крајеви су само на северу, дуж десне обале Саве (Босанска Посавина), који су најпространији на ушћу Босне и Дрине (Семберија). Према југу равница прелази у 40-60 км широко побрђе, које се уздиже са 200 на 600 метара надморске висине и полако прелази у планине. Сву преосталу територију Босне и Херцеговине заузимају Динарске планине, чија се узвишења углавном протежу од северозапада према југоистоку. Површина Републике Босне и Херцеговине је покривена шумом преко 48%. Република Босна и Херцеговина заузима површину од 51.197 км², густине насељености 72,7 стан./км² и по последњем попису броји 3.720.000 становника.

Резултати истраживања

Биланс размене Републике Србије са Републиком Босном и Херцеговином

Четворогодишњи рат је у значајној мери уништио привреду Босне и Херцеговине (уништено је 80% енергетских капацитета, 45% индустријског комплекса, 60% путне инфраструктуре). Република Босна и Херцеговина и пре рата није се сврставала у развијеније републике бивше СФРЈ. Тренутно Босна и Херцеговина има 875 000 ха ораница, под воћњацима и виноградима је 16,7% површине, 1,2 мил. ха је ливада и пашњака (23,4%). Већина пољопривредног земљишта је у власништву индивидуалних произвођача (94%), а преовлађују мала и испарцелисана имања. Обрадиве површине се налазе у равничарским деловима и на брежуљцима севера, на исушеним терасама речних долина, у Херцеговини, пре свега у долини Неретве и на крашким пољима. Искључиво за домаће потребе узгаја се жито, кукуруз, кромпир и поврће. Од индустријских биљака најважнији је дуван. Најзначајнија пољопривредна делатност је сточарство, у брежуљкастим и крашким пределима највише овчарство и говедарство, а у равници и побрђу свињарство. Босна и Херцеговина има око 84 000 ха воћњака и 5 000 ха винограда. На брежуљкастим подручјима на северу и у речним долинама највише има шљива, а воћарско-винаградарско подручје налази се у ниским деловима Херцеговине, где се узгајају брескве, кајсије, трешње, мандарине и грожђе. БиХ такође има 2 мил. ха шума (81% у државном власништву), нарочито у брдско-планинским подручјима источне, средње и западне Босне.

Уколико се анализирају претходно презентовани подаци, јасно се може констатовати да је Република Босна и Херцеговина земља која нема издашне природне ресурсе у области агропривреде. Такође је евидентно да је БиХ земља која је претрпела значајна разарања у протеклом периоду, те да иста има изражене потребе за читавим низом добара и услуга. За Босну и Херцеговину можемо рећи да је један од најзначајнијих спољнотрговинских партнера Републике Србије. Наиме, Република Србија је у посматраном периоду 2000-2008. година извезла пољопривредно-прехранбених производа у БиХ у износу од 47,3% од укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума. Такође је у посматраном периоду Србија увезла из БиХ 18% пољопривредно-прехранбених производа гледано у односу на укупан увоз. Дакле, Република Србија у спољно-трговинској размени са

Републиком Босном и Херцеговином у посматраном периоду има спољнотрговински суфицит од 61,7% (Дијаграм 1).

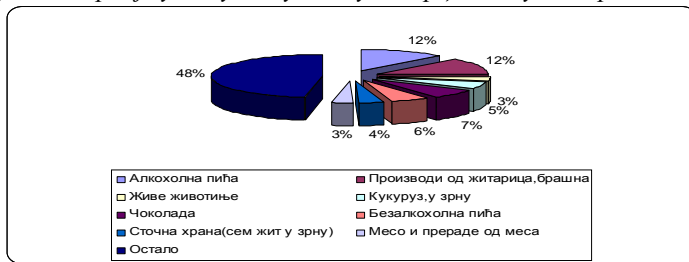
Дијаграм 1. Кретање биланса спољно-трговинске размене пољопривредно-прехранбених производа Републике Србије са Републиком Босном и Херцеговином

Извор: Републички завод за статистику Р. Србије

Уколико посматрамо криву извоза можемо приметити да извоз из Републике Србије бележи константан раст, чак и у периоду 2000-2001. година. Стопа промене извоза има тенденцију раста и износи 32,5% са коефицијентом варијације од 67%. Наиме, Република Србија је у опсервираном периоду остварила суфицит са Републиком Босном и Херцеговином од преко једне милијарде долара. Дакле, Србија је у протеклом периоду у просеку на годишњем нивоу извозила 174 милиона долара пољопривредно-прехранбених производа у БиХ. Извоз из Републике Србије је у периоду 2000-2008. година имао одређене осцилације. Наиме, у прве три године посматраног периода Србија је свој извоз пре свега базирала на извозу меса и прерађевина од меса, као и извозу алкохола (преко 80%). Међутим, у наредним годинама структура извоза се значајно мења и Република Србија почиње да пласира на тржиште Босне и Херцеговине читаву палету својих производа (графикон 1).

Графикон 1. Структура извоза пољопривредно-прехранбених производ из Републике Србије у Републику Босну и Херцеговину за период 2000-2008.

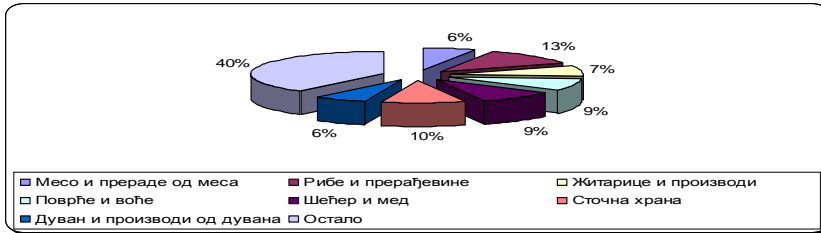

Извор: Републички завод за статистику Р. Србије

Као што се може видети најзначајнија група производа, посматрано са аспекта СМТК класификације, која се пласира у БиХ, јесу алкохолна пића, за њима следе месо и прерађевине од меса. Такође, Србија је значајан извозник производа од жита, безалкохолних пића и чоколаде. Интересантна је појава да је извоз из Републике Србије у 2000. години у БиХ био веома хетероген. Из Србије се извозило највише производа од жита и брашна (16% од укупног извоза), али такође су се извозила и безалкохолна пића (9,1%), алкохолна пића (7%), чоколада (6,5%) итд. За разлику од 2000. године, период 2001-2003. година карактерише

веома хомоген извоз. У том периоду извоз из Србије у Босну и Херцеговину чини свега пар артикала (живе животиње, производи од меса и алкохол који за овај период чине преко 80% извоза). Структура извоза се мења од 2004. године и ту годину пре свега карактерише извоз алкохола са 17,5%. Међутим, појављују се и други производи који се пласирају на тржиште Босне и Херцеговине, разни производи од жита и брашна (13,7%), чоколада (8%), разне прерађевине (5,7%), сточна храна (4%), итд. Извоз у 2005. години детерминише пре свега изузетно повећан пласман жита, тако да од укупног извоза у овој години на жито и производе од жита отпада 35,7%. Такође, може се констатовати и повећање извоза алкохола за скоро 2%, те он у 2005. години учествује са 19,3%. У овој години Србија по први пут у БиХ пласира значајније количине воћа и поврћа (11,7% од укупног извоза). У 2006. години Република Србија поред већ константног и поприлично уједначеног извоза алкохола (18,6%), жита (13%), чоколаде (9%), меса и месних прерађевина (5,7%) почиње да извози и сокове од воћа и поврћа (6,3%), као и млеко и млечне производе (2,4%). У наредном периоду, 2007-2008. година, веома је забрињавајући пад извоза производа са вишим степном прераде, док извоз сировина и полупроизвода расте, тако да извоз живих животиња у 2007. години износи 4,23%, а у 2008. 9,5%. Такође расте и извоз кукуруза у зрну (9%), као и пшенице и наполице у зрну (4,2%). Извоз алкохола у Републику Босну и Херцеговину у 2008. години износи 17,2% и као такав представља константу у посматраном периоду, док извоз меса и конзервисаних прерађевина пада на скромних 3,6%. И поред позитивних резултата остварених са аспекта извоза Србије у Републику Босну и Херцеговину, може се констатовати да прерађивачки комплекс Босне и Херцеговине почиње да се опоравља. Јасне индикације овог опоравка огледају се у смањеном увозу финалних производа из Србије и повећању увоза сировина за прераду. Упркос приметном опоравку босанско-херцеговачког прерађивачког комплекса, Република Босна и Херцеговина и даље заузима место најзначајнијег тржишта за пласман пољопривредно-прехранбених производа из Републике Србије. Такође, Република Србија у посматраном периоду исказује значајно већу стопу раста извоза од увоза из Републике Босне и Херцеговине. Међутим, уколико посматрамо криву увоза из Босне и Херцеговине (*Дијаграм 1*), она има готово стагнирајући карактер. Наиме, стопа промене увоза из БиХ у посматраном периоду износи 3%, док коефицијент варијације у посматраном периоду износи 7,4%. Увоз из Републике Босне и Херцеговине у посматраном периоду од девет година износи у просеку око 201 милион долара, или 18% од укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума. Србија је на годишњем нивоу у посматраном периоду у просеку увозила пољопривредно-прехранбених производа из БиХ у вредности од 22 милиона долара. Сагледавањем увоза из Републике Босне и Херцеговине у Републику Србију, односно структуре увоза посматране са аспекта СМТК класификације роба, може се констатовати да је увоз из БиХ веома хомоген. Преко 50% увоза пољопривредно-прехранбених производа из Босне и Херцеговине отпада на пет група производа (*Графикон 2*).

Графикон 2. Структура увоза пољопривредно-прехранбених производа из Републике Босне и Херцеговине у Републику Србију за период 2000-2008.

Извор: Републички завод за статистику Р. Србије

Сама генеза развоја спољно-политичких односа између Републике Србије и Босне и Херцеговине у значајној мери осликава и спољно-трговинске односе ове две земље. Како су се развијали билатерални односи, тако се повећавао обим спољно-трговинске размене. Први значајнији увоз из Републике Босне и Херцеговине оставрен је у 2000. години, а најзаступљеније робе које је Србија тада увозила били су: дуван и производи од дувана (31%), поврће и воће (20%) и рибе и прерађевине (9%). Период од 2001-2003. године карактерише веома уједначен и хомоген увоз. У овом периоду из Републике Босне и Херцеговине се највише увозио дуван и производи од дувана, тако да на увоз истог у 2001. години отпада преко 40% укупног увоза из БиХ. У наредном периоду, 2002-2003. година, долази до пада увоза дувана са 40% на 29% у 2002. и 21% у 2003. години. Република Србија у овом периоду значајније почиње да увози поврће и воће, као и рибе и прерађевине од рибе. Тренд увоза рибе се наставља у 2004. години, тако да увоз ове робе бележи рекордних 20% од укупног увоза. Увоз поврћа такође бележи благи раст, тако да за овај период износи 9%. Поред значајног увоза рибе који се у 2005. години задржава на 20%, Србија из Републике Босне и Херцеговине почиње увозити веће количине поврћа и воћа (18%), као и шећера (11%). Наредну годину карактерише благи пад увоза рибе на 19% од укупног увоза, док значајно расте увоз сточне хране (17%) и шећера (16%). Тренд раста увоза шећера се задржава и у 2007. години, тако да увоз шећера и меласе износи 17% од укупног увоза, док увоз рибе и прерађевина пада на 14,5%. Последњу годину опсервације, 2008., карактерише увоз сточне хране који износи преко 20% укупног увоза. Такође, може се констатовати пад увоза шећера на 12% и рибе и прерађевине на свега 7%. Увоз дувана у овом периоду је занемарив. Анализирајући групе производа који су се у опсервираном периоду увозили у Републику Србију из Босне и Херцеговине, може се констатовати да се највише увозило слатководне рибе и прерађевина од рибе (преко 24 милиона долара). Фрапантно је да је Република Србија из Босне и Херцеговине увезла сточне хране у вредности већој од 20 милиона долара, као и поврћа и воћа у износу од 17 милиона долара. Увоз ових група производа је јасан индикатор лоше стратегије развоја пољопривреде Србије. Република Србија би по свим параметрима, како природним, тако и привредним требало да буде лидер у извозу ових група производа. Међутим, треба нагласити да Република Србија у размени са Републиком Босном и Херцеговином константно у анализираном периоду (2000-2008. година) остварује суфицит. Дакле, Република Србија је извезла пољопривредно-прехранбених производа у Републику Босну и Херцеговину у вредности од 1,5 милијарди долара, односно 47,3% од укупног извоза у земље

потписнице ЦЕФТА споразума, док је у истом посматраном периоду увезла пољопривредно-прехрамбених производа из Босне и Херцеговине у вредности већој од 200 милиона долара, што износи 18,3% укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума (Табела 1).

Табела 1. Биланс спољно-трговинске размене пољопривредно-прехрамбених производа Републике Србије са Републиком Босном и Херцеговином за период 2000-2008.

	Извоз	Увоз	Биланс
2000	45278294	6705932	38572362
2001	48217952	6794986	41422966
2002	76969971	9596884	67373087
2003	107165511	17695697	89469814
2004	170954000	18878000	152076000
2005	207924000	17657000	17657000
2006	229752538	27918477	201834061
2007	306391655	39312767	267078888
2008	379821251	57144981	322676270
	1572475172	201704724	1370770448

Извор: Републички завод за статистику Р. Србије

Може се закључити да ја Република Босна и Херцеговина најзначајнији спољно-трговински партнер Републике Србије, тако да преко 60% размене са земљама потписницама ЦЕФТА споразума чини размена са БиХ. Српска привреда је у опсервираном периоду остварила спољно-трговински суфицит од 1,3 милијарде долара. Такође је веома индикативан константан раст извоза у Босну и Херцеговину, осим у 2005. години, када је остварен и најнижи суфицит од свега 17 милиона долара.

Закључак

Република Србија бележи константан позитиван спољно-трговински биланс са Републиком Босном и Херцеговином. Међутим, уколико Република Србија има аспирације ка лидерској позицији на ЦЕФТА тржишту, у области производње пољопривредно-прехрамбених производа, никако не сме потценити увоз одређених производа које она сама може ефикасно производити. Основни правац будућег развоја пољопривреде и прехрамбене индустрије Републике Србије је оптимално коришћење и очување расположивих производних капацитета, повећање обима пољопривредне производње роба које континуирано увози, измена производне структуре у корист интензивних производњи намењених извозу, те производња високо-финалних и високо-квалитетних производа.

Литература

Аграрни програм АП Војводине, Група аутора, Пољопривредни факултет Нови Сад, 2007

European Commission, Prospects for agricultural market 2000-2007, Brussels

OECD, Agricultural policy in OECD countries, monitoring and evaluation, Paris, 2002.

Владана, Хамовић и сар.: «ЦЕФТА – јачање конкуренције и слабљење монопола»,
Зборник радова: Економика пољопривреде, Београд, 2007.
World Agriculture: Towards 2015-2030-AnFAO perspective, FAO, Rome, 2004.
Statistical documentation and database: FAO STAT Data Base
www.statserb.sr.gov.yu

FOREIGN-TRADE EXCHANGE OF AGRO-FOOD PRODUCTS OF REPUBLIC OF SERBIA AND REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA WITHIN CEFTA AGREEMENT¹

Boris Kuzman², Edin Ramić³, Veselin Dickov⁴

Summary

Although foreign-trade exchange of agro-food products and trade liberalization show advantages, they express many aggravating circumstances and risks as well. Process of trade liberalization means sharp competition for food producers in Serbia. It implies necessity of technological level production raising, productivity raising, efficiency raising and implementation of marketing management. High level of competition needs to enable increasing of goods quality and supply. It is real to expect that costs of products will be lower, what can cause problem to domestic producers by decreasing of their income. But, this process enables customers to buy more different products under lower prices.

The exploring subject of this research is foreign trade exchange of agro-food products of Serbia with Republic of Bosnia and Herzegovina within CEFTA, according to the free trade agreement. This agreement enables the West Balkans to become economically integrated area which represents remarkable destination for foreign investments.

The aim of the research is to identify opportunities to improve and expand foreign trade of agro-food products between Republic of Serbia and Republic of Bosnia and Herzegovina.

Concerning the method of scientific research and data source, in this paper there have been used the standard mathematical and statistical methods. In addition, it has been used an analysis of contents of adopted relevant documents as well as the results of previous researches. As data resources there have been used the Foreign Trade Official Statistics, documents of Ministry of Agriculture, as well as the Chambers of Commerce and other relevant sources. The period from 2004 to 2008 has been included in this research.

Key words: CEFTA, food, Serbia, trade, competition

¹This paper is a part of research within the project 149007 financed by the Ministry of science and environmental protection of Republic of Serbia under title „Multifunctional agriculture and rural development in the function of Republic of Serbia accession to European Union“.

² M.Sc. Boris Kuzman, Plan and analysis director, Depal Ljubljana, 21000 Novi Sad, Jovana Cvijića 50, Phone: +381 (063)590129, [e-mail:kuzmanboris@yahoo.com](mailto:kuzmanboris@yahoo.com)

³ M.Sc. Edin Ramić, Council of Nations of the RS, 78 000 Banja Luka, Bosnia and Herzegovina, Phone: +387 (035) 741 070, e-mail: edo.ramic@gmail.com

⁴ Dr. Veselin Dickov, Faculty of International Management, European University, Carigradska 32, 11000 Belgrade, Republic of Serbia, Phone: +381(11)322 88 21, E-mail: dickov@hotmail.com